

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПРОДОВОЛЬЧИХ РИНКІВ В УКРАЇНІ

Макарова І.А.

Розглянуто стан та перспективи розвитку продовольчих ринків в Україні. Обґрунтовано план дій щодо розвитку регіональних продовольчих ринків та утвердження їх позицій як конкурентоспроможних на еколого-економічних засадах.

Місце, яке нині посідає Україна на європейському та світовому продовольчих ринках, зумовлюється кризовою ситуацією, в якій перебуває економіка держави. До того ж, організаційно-економічні елементи ринкового механізму використовуються поки що неефективно. Так, за даними ФАО, Україна має близько 23 % світових запасів чорноземних ґрунтів; на одного жителя в Україні припадає 0,66 га орних земель, тоді як в Європі – 0,25 га, а в середньому у світі – 0,23 га. Через недосконалі методи ведення землеробства в Україні мають місце тенденції до істотного зниження природної родючості ґрунтового покриву. Тому при виробництві продукції аграрного сектору слід виходити із необхідності екологізованого підходу щодо збереження і відновлення природного і матеріально-ресурсного потенціалу [1].

На сьогодні можна констатувати, що серед сукупності різноманітних ринків одним із найважливіших є ринок продовольства, оскільки від його розвитку залежить стабільність продовольчого забезпечення населення, продовольчої безпеки країни в цілому, яка визначається виробничо-продуктивною потужністю агропромислового комплексу та його спроможністю вчасно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку; наявністю необхідної кількості продовольчих запасів; рівнем платоспроможності населення; недопущенням експансії імпорتنих продовольчих товарів, виробляти які в достатніх кількостях можуть вітчизняні виробники. При цьому в чинному вітчизняному правовому полі не завжди є чітке розуміння насущних задач продовольчої безпеки в контексті забезпечення сталого розвитку продовольчих ринків. В цьому контексті проблеми розвитку продовольчих ринків в регіональному контексті – одні з найбільш вагомих проблем сьогодення, що мають багато невизначеностей та обумовлені неоднозначними трактуваннями понятійного апарату.

Тому необхідно дати визначення ключових термінів, враховуючи існуючу вже термінологічну базу, яка є в законодавстві та в існуючій площині наукових досліджень. Можна стверджувати, що продовольчий комплекс за трактуванням фахівців взагалі являє собою складну міжгалузеву економіко-екологічну систему, основними складовими якої на вході є природні ресурси, праця, капітал, технології, а на виході, крім харчових продуктів – шкідливі викиди та відходи [2, с.33].

Враховуючи багатофункціональність та складність структури продовольчого комплексу, оцінка рівня його розвитку, як вважають науковці [3] передбачає здійснення аналізу окремих складових продовольчого комплексу за системою показників (рис. 1).

Продовольчий комплекс є найбільш чутливим до стану навколишнього природного середовища, а ефективність його функціонування і якісні характеристики продукції комплексу прямо залежать від кількісних та якісних характеристик складових його природно-ресурсного потенціалу: природо-кліматичних умов і ресурсів (земельних, водних, лісових, фауністичних тощо). Тому, на думку фахівців [4], продовольчий комплекс представляє собою складну економіко-екологічну систему, ефективність функціонування якої повинна визначатись як рівнем забезпечення потреб населення і експортних потреб держави в високоякісних продуктах харчування, так і рівнем відтворення, раціонального використання всіх видів ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, що також сприяє життєдіяльності і працездатності населення, оскільки серед умов зовнішнього середовища, які постійно впливають на людський організм, харчування має найбільшу питому вагу.

Саме таке трактування категорії “продовольчий комплекс”, як вважає Е.Суханова, дозволяє найбільш глибоко розкрити економіко-екологічні проблеми його розвитку та розв’язувати завдання його екологізації. [4].

При дослідженні теоретичних основ сутності екологізації розвитку регіональних продовольчих ринків дедалі ширше набуває форми організації суспільного виробництва, про що недостатньо наголошується в економічній літературі.

Складність формування продовольчого ринку пов’язана з необхідністю врахування багатьох чинників та умов, різних за змістом, характером і пріоритетами щодо їх ролі і значення у ринкоутворюючому процесі. Тому ігнорування хоча б одного з них здебільшого призводить до негативних наслідків.

Саме тому можна запропонувати деякі доповнення до визначення чинників, що впливають на розвиток як продовольчого комплексу, (запропонованих фахівцями РВПС України НАН України [5], так і продовольчого ринку, зокрема.

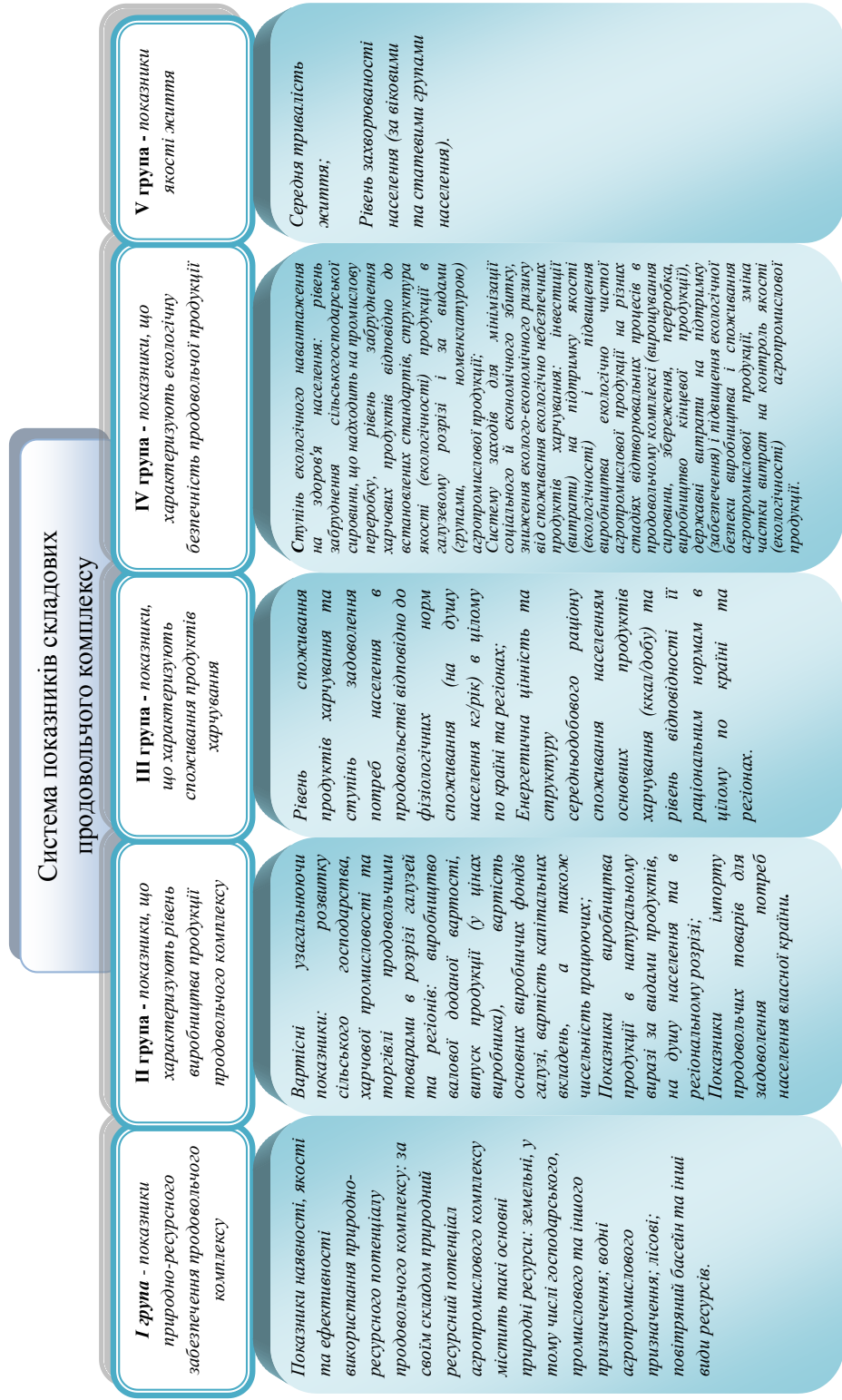

Рис. 1 Система показників складових продовольчого комплексу

Таким чином, це виглядає як система показників, які відображають різні сегменти розвитку продовольчих ринків:

1-ша група — показники природно-ресурсного забезпечення продовольчого комплексу;

2-га група — показники, що характеризують рівень виробництва продукції продовольчого комплексу;

3-тя група — показники, що характеризують споживання продуктів харчування;

4-та група — показники, що характеризують екологічну безпечність продовольчої продукції;

5-та група — показники якості життя;

6-та група — показники впливу на довкілля.

При визначенні наукових засад екологізації розвитку продовольчих ринків ми виходили з таких принципових позицій. По-перше, територіальні відмінності рівнів антропогенного навантаження на навколишнє середовище та забрудненості складових природно-ресурсного потенціалу зумовлюють чітко виражений регіональний характер екологічних проблем економічного розвитку продовольчого комплексу. Залежно від рівня урбанізації регіону, ступеня та особливостей техногенного навантаження на його природно-ресурсний потенціал, що зумовлені специфікою структури та масштабів промислового виробництва в тому чи іншому регіоні, наявності та характеру наслідків екологічних катастроф тощо, відбувається регіональна диференціація пріоритетності завдань щодо екологізації розвитку продовольчого комплексу, шляхів їх розв'язання. Тому застосування регіональних методів вирішення економіко-екологічних проблем розвитку продовольчого комплексу відповідатиме завданням раціоналізації природокористування і охорони навколишнього середовища. По-друге, загострення екологічної ситуації в умовах економічної кризи яскраво засвідчило неможливість розв'язання екологічних проблем без покращення економічної ситуації, оскільки без останньої неможливо здійснити відновлення виробничих фондів на новому техніко-технологічному рівні з урахуванням екологічних вимог, забезпечити накопичення коштів на здійснення природоохоронних заходів та моніторинг стану довкілля, налагодження належного контролю за рівнем забруднення тощо. Тобто, економічні й екологічні проблеми вимагають одночасного, а точніше, комплексного, вирішення шляхом екологічної орієнтації подальшого розвитку економіки в цілому і її окремих виробничих комплексів.

Як зазначає Е.Т. Суханова, надзвичайна складність і комплексність проблем природокористування в продовольчому комплексі, їх суттєвий вплив на якість життя населення регіону вимагають при формуванні науково-методичного забезпечення оцінки економічної та екологічної

складових ефективності розвитку продовольчого комплексу й визначенні практичних рекомендацій щодо екологізації розвитку продовольчого комплексу в регіоні обов'язкового врахування взаємозв'язку економічних показників та нормативів якості навколишнього середовища [4];

В зв'язку з цим необхідно дати визначення ключових термінів, враховуючи існуючу вже термінологічну базу, яка є в законодавстві та в існуючій площині наукових досліджень.

При цьому під екологізацією розвитку продовольчого комплексу пропонується розуміти процес впровадження технічних, технологічних, управлінських, економічних та інших рішень, що формують такий розвиток продовольчого комплексу, який забезпечує відтворення, раціональне використання всіх видів ресурсів, охорону навколишнього природного середовища, а також сприяє нормальному відтворенню життєдіяльності і працездатності населення, оскільки серед умов зовнішнього середовища, що постійно впливають на людський організм, харчування має найбільшу питому вагу [4];

Важливою передумовою забезпечення екологізації розвитку продовольчого комплексу є забезпечення територіально-галузевого підходу до вирішення економіко-екологічних проблем, який дозволяє, з одного боку, врахувати регіональні особливості рівнів антропогенного і техногенного навантаження на довкілля, а з іншого - галузеву специфіку в забрудненні складових природно-ресурсного потенціалу регіону;

На відміну від цього, під екологізацією регіонального продовольчого ринку як складової загально-національної продовольчої безпеки в Україні, пропонується розуміти комплекс ціленаправлених заходів, направлених на забезпечення доброякісного та ефективного функціонування продовольчого ринку на економіко-екологічних засадах.

Критеріями екологізації розвитку продовольчого ринку є:

- ресурсна обмеженість розвитку продовольчих ринків;
- недостатня розвиненість екологічної інфраструктури;
- впровадження ресурсоощадних та екологобезпечних технологій;
- курс на виробництво екологічно чистої сільськогосподарської продукції, що відповідає вимогам СОТ

Функції екологізації розвитку продовольчого ринку включають в себе такі складові:

- стимулююча, яка проявляється в активізації впровадження інноваційних технологій;
- ресурсозберігаюча, яка декларує необхідність оптимального використання природних ресурсів;
- природоохоронна, яка визначає напрямки мінімізації негативного впливу продовольчих ринків на довкілля;
- обмежуюча, що декларує необхідність зниження ресурсних

потреб за рахунок ефективного використання сировини, енергії, води тощо.

Концептуальна модель - екологізації розвитку продовольчого ринку наведена на рис 2.

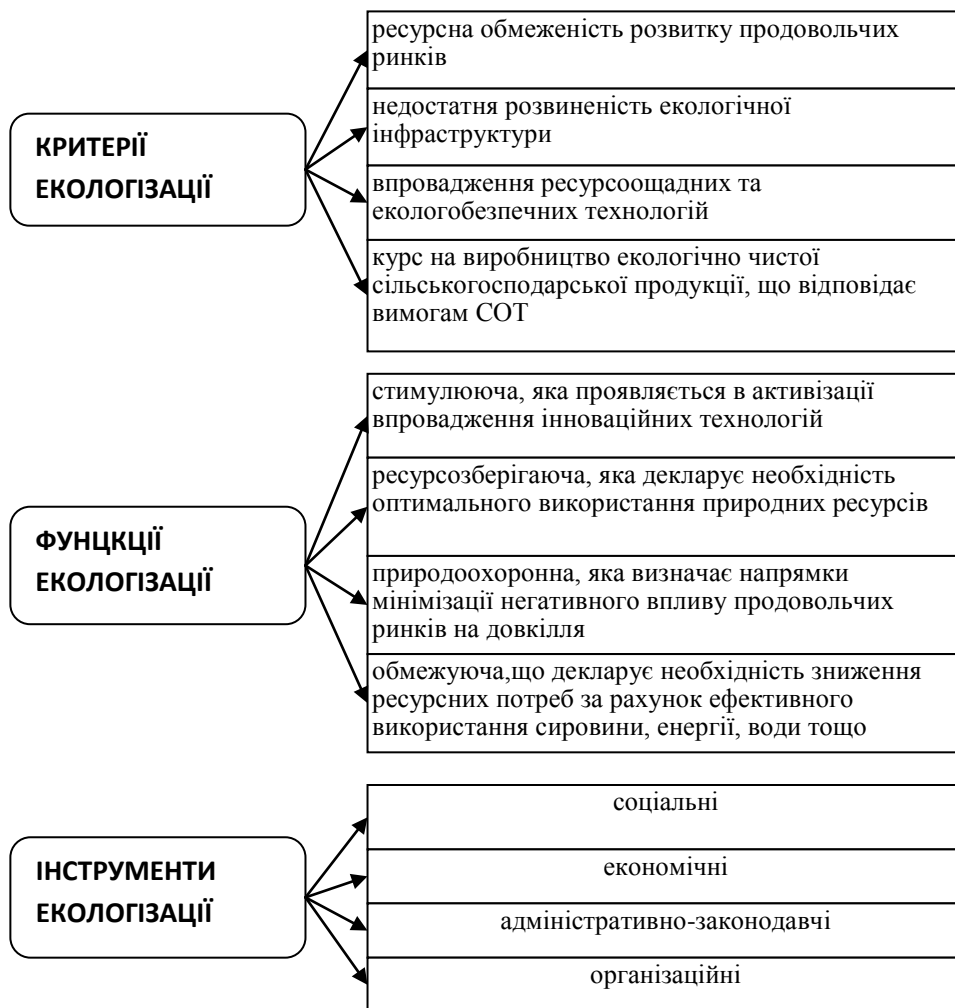

Рис. 2 Концептуальна модель - екологізації розвитку продовольчого ринку

Інструменти екологізації розвитку продовольчого ринку включають:

- адміністративно-законодавчі;
- організаційні;
- економічні;
- соціальні.

Доведено, що формування екологізованої інфраструктури продовольчого ринку зокрема, формування цивілізованих прозорих та екологічнобезпечних каналів просування сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача на вигідних для всіх учасників процесу умовах залишається однією із найбільш гострих проблем в Україні. Сьогодні ігнорування еколого-економічних аспектів формування ринку сільськогосподарської продукції, зумовлюють додаткові витрати як для виробників, так і переробників, а також споживачів.

Виходячи з вищевказаного, можна стверджувати, що проблема екологізації розвитку продовольчих ринків є однією з глобальних проблем сучасності, яка потребує нагального вирішення. Інституціональне забезпечення екологізації регіональних продовольчих ринків в основному базується на адміністративному і бюджетному регулюванні з використанням фіскальних важелів, а також реформуванні інституту громадянського суспільства і передбачає (рис. 3):

- формування законодавчо-нормативного поля;
- формування промислової та екологічної інфраструктури;
- інформаційно-методичне забезпечення;
- поширення мережі екологічного підприємництва;
- тощо.

Наближення України до Європейського Союзу вимагає дотримання відповідних екологічних вимог, гармонізації у сфері правового регулювання охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки, в тому числі через політику сталого споживання та виробництва.

При цьому поступовий перехід України на шлях сталого розвитку через поглиблення ринкових перетворень неможливий без визначення якісно нової моделі екологічного управління та формування ідеологічної платформи еколого-збалансованого природокористування (ЕЗП).

Основною теоретичною парадигмою є політика «зеленого» економічного зростання в Україні, яка може стати результативною лише за умови створення приблизно ідентичних умов проживання, життєдіяльності та добробуту населення всіх регіонів України [7].

Умовою досягнення балансу інтересів у сфері природокористування є всебічне зрівноваження інтересів економічного, соціального та екологічного розвитку регіону на принципах сталості та екоефективності через політику України у сфері сталого споживання та виробництва.

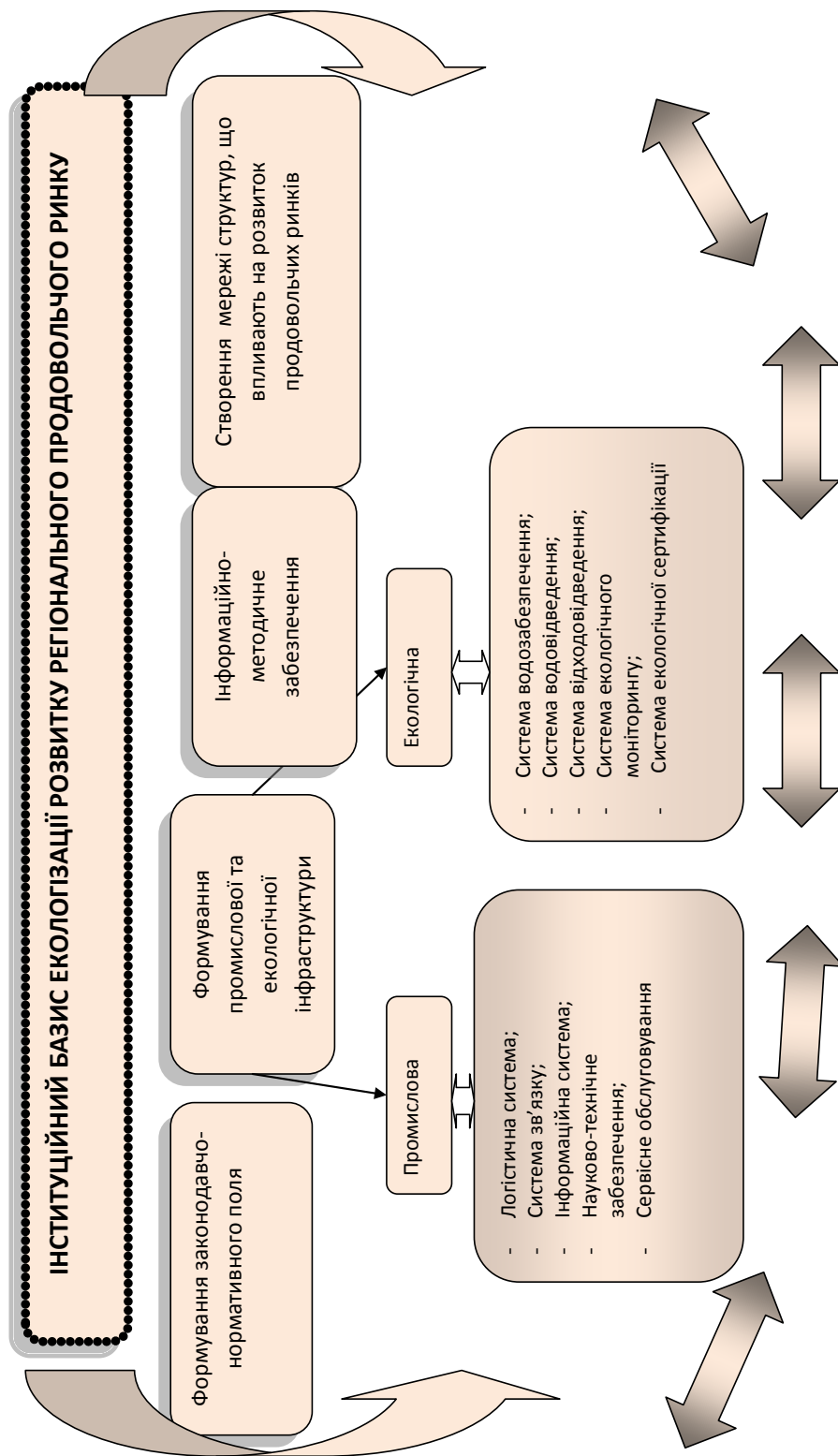

Рис. 3. Інституційний базис екологізації розвитку регіонального продовольчого ринку

Основними рушійними силами цього процесу повинні стати*:

- подальше поглиблення теоретичного базису щодо низки реформ в цьому напрямі;
- розробка Національної концепції політики сталого споживання та використання;
- імплементація ідеології «зеленої» економіки в секторальній політиці та стратегії економічного зростання тощо);
- визначення критеріїв екологізації споживчої політики в структурі пріоритетів сучасної секторальної політики України;
- формування свідомого менталітету екологобалансованого споживання та виробництва;
- активізація дієвих важелів переходу до сталого споживання та виробництва через запровадження інструментів екологічного аудиту, сертифікації, маркування тощо;
- подальший розвиток - секторального партнерства та міжнародної підтримки
- забезпечення екологізації розвитку продовольчих ринків.

Державна допомога вітчизняним товаровиробникам повинна мати й непрямий характер — це прийняття законодавчих актів щодо розвитку конкуренції та захисту товаровиробників і споживачів, забезпечення ринковою і статистичною інформацією, встановлення і контроль за дотриманням стандартів якості, митний протекціонізм тощо.

Необхідно створити новий закон, який можливо регулював би конкуренцію саме в сфері продовольчої безпеки та формування екологізованої інфраструктури продовольчих ринків. Цьому сприяє розробка організаційно-економічних важелів забезпечення екологізації розвитку регіональних продовольчих ринків.

Складовими державного регулювання розвитку продовольчих ринків на еколого-економічних засадах в широкому розумінні повинні виступати: державне інвестування в екологізовану інфраструктуру, підтримка державного підприємництва, фінансово-бюджетне, кредитно-грошове, податкове регулювання; правове забезпечення, екологічно-адміністративне регулювання тощо.

Отже, виходячи із вищезазначеного, до першочергового плану дій в напрямі розвитку регіональних продовольчих ринків та утвердження їх позицій як конкурентоспроможних в контексті екологізації, слід віднести:

- удосконалення чинного законодавства та його дотримання стосовно гарантування захисту прав споживачів, підвищення

* 2 Галушкіна Т.П. Економіка природокористування: [Навчальний посібник] / Галушкіна Т.П. – Харків: Бурун Книга, 2009 – 480с

3 Галушкіна Т.П., Гордійчук Є.Г. Екологічна сертифікація в системі екологічного управління. Монографія. – Харків: Бурун Книга, 2010. – С.130-220

безпеки продовольчих товарів в зв'язку з використанням штучних замінників;

- покращення існуючої системи ціноутворення, створення умов для чесної конкуренції;
- оновлення матеріального устаткування та технічного забезпечення розвитку продовольчих оптових ринків через формування ефективної екологічної інфраструктури;
- створення сприятливих економіко-політичних умов для залучення як іноземних, так і вітчизняних інвесторів, застосування як вже давно відомих, так і нових форм кредитування учасників продовольчих ринків тощо;
- розроблення нових нормативних актів та удосконалення, із використанням провідного зарубіжного досвіду, вже існуючих, що спрямовані на захист вітчизняного виробника харчових продуктів.

При цьому основними економічними важелями забезпечення екологізованої інфраструктури продовольчих ринків є налагодження на якісно новій основі системи податкових та кредитних пільг для тих його учасників, які сприяють формуванню екологізованого попиту.

Література

1. Божидарнік Т.В. Особливості інвестування молочного ринку України / Т.В. Божидарнік // Економічний форум наук. журнал – Луцький національний технічний університет. 2011, №2 – С.248-253
2. Алтухов А. И. Проблемы формирования и развития зернового рынка в России. - М.: ВНИЭСХ, 1998. - 289 с.
3. Дейнеко Л.В., Романюк І.М. Еколого-економічні проблеми розвитку продовольчого комплексу // Межрегиональные проблемы экологической безопасности. — Сумы: Довкілля, 2003. — С. 17—21.
4. Суханова Е. Т. Економіко-екологічні проблеми розвитку продовольчого комплексу регіону (на матеріалах Київської області) // автореф. дис. на здобуття наук. ступ. к.е.наук. – Київ, 2002 – С. 11-14.
5. Дейнеко Л.В., Суханова Е.Т. Наукові засади дослідження екологічних проблем розвитку продовольчого комплексу // Тези доп. наук.-метод. конф. “Людина та навколишнє середовище - проблеми безперервної екологічної освіти в вузах”.- Одеса: ОДАХ – 2000.- С.23. Особистий внесок: визначено сутність екологізації розвитку продовольчого комплексу, систематизовано основні проблеми її забезпечення.
6. «Зелена» економіка крізь призму трансформаційних зрушень в Україні / [Б.В. Буркинський, Т.П. Галушкіна, В.Є. Реутов]. – Одеса: ШРЕЕД НАН України, 2011. – 346 с.

Abstract

Makarova I.A.

Mechanisms of regulation of public for food market in Ukraine

The state and prospects of food markets in Ukraine. Grounded action plan for development of regional food markets and strengthening its position as a competitive ecological and economic considerations.